

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم
مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران معاونت پژوهش
مدرسه علمیه حضرت نرجس (سلام الله علیها) فریمان

پایان نامه سطح (۲) (کارشناسی)

عنوان :

نماز جمعه و تاریخچه آن

استاد راهنما :

حجت الاسلام و المسلمین دکتر حاج سید ابوالفضل طباطبایی اشکذری

محقق :

نرگس مومنی

تاریخ دفاع زمستان ۸۷

تقدیم

تقدیم به همسر

آنکه در راه طلب خسته نگرده هرگز
پای پر آبله بادیه پیمای منست
او جوانیش را با جوانی من همراه کرد و بزرگترین رنجها و کوچکترین ناگواریها به من نشاط
و نیرو و تلاش و آسایش و آرامش داد و در سنگر فداکاری و ایثار مرا شرمنده کرد. همواره و
همیشه ممنون و مدیون او هستم.

«قدردانی»

حمد و ستایش حقیقی شایسته پروردگاری است که حیات و بقاء همه موجودات در دست اوست اکنون که سعادت نوشتن پیدا کردم خداوند سبحان را بر این توفیق شاکرم و به مصداق حدیث معصوم (علیهم السلام) «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» از همکاری و مساعدت خالصانه تمامی عزیزانی که از ابتدا ورود به حوزه مرا در تحصیل علوم دینی یاری کرده اند قدردانی می نمایم:

۱-مادرم، خواهران و برادران مهربان و دلسوزم که هیچ گاه لطف و مهربانی خود را از من دریغ نکردند.

۲-مدیریت محترم مدرسه سر کار حاجیه خانم اعتمادی .

۳-استاد ارجمند و بزرگوار حجه الاسلام و المسلمین حاج آقا طباطبایی ، امامت محترم جمعه شهرستان فریمان به خاطر راهنمایی های ارزنده و همکاری بی دریغشان در طول پژوهش.

۴-مدیریت محترم مدرسه علمیه نرجس (سلام الله علیها)سرکارخانم افقهی

۵-واحد پژوهش مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (علیها السلام) .

در نهایت از خداوند متعال در سایه توجهات اهل بیت (علیه السلام) بخصوص حضرت بقیه الله توفیقات روز افزون را برای خدمت به اهل بیت (علیه السلام) خواهانم.

چکیده

نماز جمعه در اسلام از اهمیت ویژه ای برخوردار است، آن قدر که خداوند سوره ای از قرآن را به این نام آورده است و همچنین روایات زیادی در اهمیت و فضیلت این فریضه عبادی سیاسی از ائمه بزرگوار ما نقل شده است و اجر و پاداش فراوانی را برای شرکت کنندگان در نماز جمعه در نظر گرفته شده است. در مقابل هم کسی که بدون عذر نماز جمعه را ترک کند، مورد خشم خداوند قرار می گیرد و از رحمت و الطاف او به دور خواهد بود.

نماز جمعه از همان ابتدای تشکیل جامعه اسلامی توسط پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) اقامه شد و پس از ایشان نیز شیعیان هر گاه فرصتی به دست می آوردند و شرایط را مهیا می دیدند نماز جمعه را اقامه می کردند. در طول تاریخ افراد سودجو و منفعت طلب توانستند استفاده های زیادی از اقامه نماز جمعه ببرند. افرادی مانند معاویه و امثال او که اهدافشان را در خطبه های نماز جمعه به مردم تحمیل می کردند و از این طریق به اسلام و مسلمین ضربه های زیادی وارد کردند. اما این نماز جمعه با شکوه نیز توانست دل های زیادی را به هم پیوند زند و چهره زشت منافقان را بر ملا کند. در حقیقت نماز جمعه رسالت سنگینی بردوش دارد که می تواند انسان ها را تربیت و جامعه ای را بسازد.

این همایش هفتگی تا زمان غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) گاهی توسط ائمه ما و اکثراً به دست خلفای اموی، عباسی و راشدین اقامه می شد، از آن زمان به بعد به دلیل اختلافاتی که بر سر وجوب نماز جمعه بود و عده ای آن را در زمان غیبت حرام می دانستند کمتر اقامه می شده حتی می توان گفت که در محدوده ای از زمان نماز جمعه مورد تأیید علمای امامیه برگزار نشد.

در عصر صفوی با آمدن قدرت به دست شیعیان، نماز جمعه نیز اهمیت بیشتری پیدا کرد و در سراسر ایران با تلاش و جدیت، محقق کرکی اقامه می شد. به همین دلیل در این دوره رساله نویسی پیرامون نماز جمعه به اوج خود رسید. از عهد قاجار تا دوران پهلوی، امامت جمعه به صورت موروثی در آمد و به همین دلیل شرط عدالت در امام جمعه رو به ضعف گرایید و می

توان گفت که نماز جمعه یا اصلاً برگزار نمی شد و یا خیلی کم اقامه می شد. اما با پیروزی انقلاب اسلامی به پاس تلاش ها و مجاهدت های امام خمینی (رحمه الله علیه) و رشادت های مردم سلحشور ایران، نماز جمعه رنگ تازه ای به خود گرفت و با شکوه هر چه تمام تر، با رعایت موازین و احکام شرعی به یاری خداوند اقامه شده و می شود.

فهرست مطالب

بخش اول: کلیات.....	۱
۱. مقدمه.....	۱
۲. تعریف و تبیین.....	۲
۳. ضرورت و اهداف تحقیق.....	۴
۴. پیشینه موضوع.....	۵
۵. سئوالات اصلی.....	۶
۶. سئوالات فرعی.....	۶
۷. تعریف مفاهیم و اصطلاحات کلیدی تحقیق.....	۶
بخش اول: نماز جمعه.....	۹
فصل اول: نماز در ادیان گذشته.....	۱۰
فصل دوم: نماز جمعه.....	۱۲
۲. نماز جمعه در قرآن.....	۱۲
۳. شأن نزول.....	۱۴
۴. تفسیر.....	۱۴
۵. نماز جمعه از دیدگاه سنت.....	۱۵
۶. نماز جمعه در سخنان معصومین (علیهم السلام).....	۱۵
فضیلت روز جمعه.....	۱۵
۷. بی آمدهای حضور در نماز جمعه.....	۱۹
۸. بی آمدهای و نتایج ترک نماز جمعه.....	۲۱
۹. جمعه عید مسلمانان.....	۲۳
فصل سوم: احکام نماز جمعه.....	۲۵
۱. حکم نماز جمعه.....	۲۵
۲. آیا نماز جمعه مجزی از نماز ظهر است؟.....	۲۷
۳. شرایط نماز جمعه.....	۲۸
۴. کیفیت نماز جمعه.....	۳۱

۲۸	۵. آداب نماز جمعه
۳۲	۶. خطبه های نماز جمعه
۳۴	۷. امام جمعه
۳۴	۸. شرایط امام جمعه
۳۵	۹. شرایط شرعی امام جمعه
۳۶	۱۰. شرایط اجتماعی امام جمعه
۴۱	۱۱. مستحبات برای امام جمعه
۴۳	۱۲. کیفیت و جوب حضور نماز جمعه
۴۳	۱۳. خرید و فروش در روز جمعه
۴۴	۱۴. مسافرت در روز جمعه
۴۵	۱۵. اذان سوم در روز جمعه بدعت است
۴۵	فصل چهارم: رسالت نماز جمعه
۴۶	۱. حکمت نماز جمعه
۴۸	۲. رسالت تربیتی نماز جمعه
۴۹	۳. رسالت اجتماعی نماز جمعه
۵۰	۴. رسالت علمی و آموزشی نماز جمعه
۵۲	۵. رسالت تبیین و تحلیل مسائل سیاسی
۵۵	۶. رسالت حفظ فرهنگ جامعه
۵۷	۷. رسالت افشای منافقان
۵۹	بخش دوم: تاریخچه نماز جمعه
۵۹	فصل اول: نکات تاریخی
۵۹	۱. تشریح نماز جمعه
۵۹	۲. دلیل نامگذاری این روز به جمعه
۵۹	۳. جمعه و مناسبت های تاریخی
۶۰	۴. علت نامگذاری روز جمعه برای جمعه
۶۱	۵. چه کسانی برای اولین بار این روز را جمعه نامیدند
۶۱	۶. نخستین شخصی که در اسلام اقامه جمعه کرد

۶۲نخستین جمعه ای که پیامبر (صلی الله علیه و آله) اقامه کرد
۶۳نماز جمعه در کجا فرض شد
۶۵فصل دوم: بهره گیری حکومتها از نماز جمعه پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله)
۶۵۱. بهره گیری حکومتها از نماز جمعه پس از پیامبر (صلی الله علیه و آله)
۶۹فصل سوم: نماز جمعه در میان شیعیان
۶۹امیرالمومنین و نماز جمعه
۶۹الف) پیش از تصدی
۷۰ب) پس از تصدی
۷۱۲. نماز جمعه در زمان امام مجتبی (علیه السلام)
۷۱۳. نماز جمعه پس از صلح امام حسن (علیه السلام)
۷۳فصل چهارم: نماز جمعه در زمان خلفای راشدین، اموی و عباسی
۷۴۱. اقامه نماز جمعه توسط خلفا و زمامداران
۷۶۲. اقامه نماز جمعه توسط عاملان خلیفه در مرکز
۷۷فصل پنجم: سیر تاریخی نماز جمعه در عصر غیبت
۷۷۱. نماز جمعه در عصر غیبت
۷۹۲. نماز جمعه در عصر صفوی
۸۰۳. مشکلات شیعیان در اقامه نماز جمعه
۸۱۴. نماز جمعه در عهد قاجار
۸۳۵. نماز جمعه و انقلاب اسلامی
۸۴فصل ششم: رساله نویسی پیرامون نماز جمعه
۸۴۱. رساله هایی که در خطبه های نماز جمعه نگاشته شده
۸۵۲. رساله هایی که در بیان نماز جمعه در زمان غیبت نوشته شده است
۸۸نتیجه
۸۹راهکارها
۹۰فهرست منابع و مأخذ

مقدمه

نماز جمعه در اسلام از اهمیّت ویژه ای برخوردار است، آن قدر که خداوند سوره ای از قرآن را به این نام آورده است و همچنین روایات زیادی در اهمیّت و فضیلت این فریضه عبادی سیاسی از ائمه بزرگوار ما نقل شده است و اجر و پاداش فراوانی را برای شرکت کنندگان در نماز جمعه در نظر گرفته شده است. در مقابل هم کسی که بدون عذر نماز جمعه را ترک کند، مورد خشم خداوند قرار می گیرد و از رحمت و الطاف او به دور خواهد بود.

نماز جمعه از همان ابتدای تشکیل جامعه اسلامی توسط پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) اقامه شد و پس از ایشان نیز شیعیان هر گاه فرصتی به دست می آوردند و شرایط را مهیا می دیدند نماز جمعه را اقامه می کردند. در طول تاریخ افراد سودجو و منفعت طلب توانستند استفاده های زیادی از اقامه نماز جمعه ببرند. افرادی مانند معاویه و امثال او که اهدافشان را در خطبه های نماز جمعه به مردم تحمیل می کردند و از این طریق به اسلام و مسلمین ضربه های زیادی وارد کردند. اما این نماز جمعه با شکوه نیز توانست دل های زیادی را به هم پیوند زند و چهره زشت منافقان را بر ملا کند. در حقیقت نماز جمعه رسالت سنگینی بردوش دارد که می تواند انسان ها را تربیت و جامعه ای را بسازد.

این همایش هفتگی تا زمان غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) گاهی توسط ائمه ما و اکثراً به دست خلفای اموی، عباسی و راشدین اقامه می شد، از آن زمان به بعد به دلیل اختلافاتی که بر سر وجوب نماز جمعه بود و عده ای آن را در زمان غیبت حرام می دانستند کمتر اقامه می شده حتی می توان گفت که در محدوده ای از زمان نماز جمعه مورد تأیید علمای امامیه برگزار نشد.

در عصر صفوی با آمدن قدرت به دست شیعیان، نماز جمعه نیز اهمیت بیشتری پیدا کرد و در سراسر ایران با تلاش و جدیت، محقق کرکی اقامه می شد. به همین دلیل در این دوره رساله نویسی پیرامون نماز جمعه به اوج خود رسید. از عهد قاجار تا

دوران پهلوی، امامت جمعه به صورت موروثی در آمد و به همین دلیل شرط عدالت در امام جمعه رو به ضعف گرایید و می توان گفت که نماز جمعه یا اصلاً برگزار نمی شد و یا خیلی کم اقامه می شد. اما با پیروزی انقلاب اسلامی به پاس تلاش ها و مجاهدت های امام خمینی (رحمه الله علیه) و رشادت های مردم سلحشور ایران، نماز جمعه رنگ تازه ای به خود گرفت و با شکوه هر چه تمام تر، با رعایت موازین و احکام شرعی به یاری خداوند اقامه شده و می شود.

تعریف و تبیین :

خدای تعالی در آغاز سوره بقره در توصیف اهل تقوی فرمود:

«...الذین یؤمنون بالغیب و یقیمون الصلوه و...»^۱ «کسانی که به غیب، یعنی به وجود خدا، معاد و فرشتگان، ایمان دارند و نماز را به پا می دارند...»

و این می رساند که پس از وجوب اعتقاد به مبدأ و معاد و وحی و نبوت، نخستین چیزی که مطرح است و مهم است، نماز است و بنابراین هیچ عبادتی را بیش از آن واجب نکرده اند زیرا اگر عبادتی قبل از حکم نماز، مقرر می شد، مطمئناً آن را در آیه قرآن مقدم بر ذکر نماز می فرمود.

اما صلاه در لغت به معنای دعا کردن، تبریک گفتن و ستایش کردن و صلاتی که به معنای عبادت خاصی می باشد (نماز) در لغت به معنای دعاست.^۲

«جمعه»، به روایت ابن منظور یعنی «مجموعه»^۳ بنابراین روز جمعه را بدین جهت جمعه نامیدند چون روز اجتماع است و نماز جمعه، نماز است که در روز جمعه گزارده اند، اهل سنت آنرا واجب و شیعه آنرا در زمان غیب امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) واجب تخییری یا برخی واجب تعیینی می دانند. این فریضه ی عبادی، سیاسی که در همان ابتدای تشکیل جامعه نبوی، متناسب با مقتضیات زمان خود گاه توسط شیعیان اقامه می شده، توانسته است در طول تاریخ افراد زیادی را تربیت کند و

^۱. سوره بقره، آیه ۳.

^۲. محمدی، حمید، مفردات قرآن، مؤسسه دارالذکر، ۱۳۸۰، ص ۱۸۳.

^۳. ابن منظور، لسان العرب، علی سیری، دارالاحیاء لتراث الاعربی طبعه الاولى، ۱۴۰۸ هـ. ق، ج ۲، ص ۳۵۷.

ضرورت و اهداف تحقیق

نماز جمعه هر چند در زمره عبادات مطرح است، اما چون بیشتر فقها، فواید و آثار سیاسی و اجتماعی آن را در زمان غیبت به اذن ولی فقیه می دانند، از این رو در بیشتر زمان ها این نماز اقامه نمی شده و مباحث مفصل فقهی در مورد نماز جمعه صورت گرفته و اما در عصر جدید با توجه به گستردگی موضوع و تاثیر آن بر اجتماع بشری ضرورت دارد با نگاه جدید تر و وسیع تری مورد توجه قرار گیرد.

با پیروزی انقلاب اسلامی، به رهبری امام خمینی (رحمه الله علیه) و تشکیل حکومت اسلامی در ایران، به یکباره تمامی مسائل متروک دینی مورد توجه واقع شده، زمینه اجرای احکام سیاسی و اقتصادی و اجتماعی اسلام در جامعه فراهم آمد. و از آن پس، ضرورت ایجاب می نمود تا بررسی و پژوهش پیرامون این مسائل و موضوعات قابل اجرا بیشتر و در نتیجه، اجرای آن با شناخت و دقت بیشتری همراه گردد، از این رو پس از اقامه نماز جمعه در سراسر کشور و توجه مردم مسلمان به این موقف بزرگ اسلام، لزوم انجام بیشتر مباحثات علمی پیرامون این فریضه قطعی به نظر می رسید.

هدف آشنایی بهتر و بیشتر با اهمیت، فضیلت و آثار این فریضه عبادی سیاسی و همچنین کسب اطلاع از تاریخچه برگزاری این نماز با شکوه در طول تاریخ می باشد.

پیشینه موضوع

نماز جمعه یکی از مهمترین و باشکوه ترین فریضه های عبادی سیاسی اسلام است که از ابعاد گوناگون فرهنگی، سیاسی، اطلاع رسانی و غیره برخوردار است. به گواهی اسناد تاریخی هر گاه فرصت و موقعیتی برای شیعیان فراهم می شد اقدام به اقامه نماز جمعه می کردند. اما با توجه به اهمیت والای این فریضه توجه چندانی به نگارش در مورد این موضوع نشده است. تنها در کنار سایر مسائل به موضوع نماز جمعه آن هم به اختصار پرداخته اند.

کتاب هایی که به اهمیت، فضیلت و مسائل فقهی نماز جمعه اشاره دارد، بسیاری می باشد، از جمله میتوان کتاب وسائل الشیعه شیخ حر عاملی و التهذیب شیخ طوسی (ره) را نام برد.

اما کتابهایی که در زمینه تاریخچه نماز جمعه نگاشته شده، اندک می باشد مثلاً کتاب دوازده رساله فقهی پیرامون نماز جمعه از روزگار صفوی نوشته آقای رسول جعفریان که فقط به نماز جمعه در روزگار صفویه و قاجار اشاره دارد و هیچ اشاره ای به تاریخچه نماز جمعه در مقابل ندارد. اما کتاب « نماز جمعه در فقه و تاریخ اسلام » نوشته آقای حبیب الله عظیمی است که نگاهی کوتاه و مختصر به تاریخ نماز جمعه از زمان صدر اسلام تا عصر غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) دارد و هیچ اشاره ای به زمان صفویه، قاجار و حکومت اسلامی ایران ندارد.

اینجانب سعی کرده ام که در این تحقیق علاوه بر نشان دادن اهمیت و فضیلت نماز عبادی سیاسی، نگاهی منظم بر سیر تاریخی نماز جمعه از زمان پیامبر اکرم صلی الله و علیه وآله وسلم تاکنون داشته باشم.

سؤالات اصلی و فرعی

سؤالات اصلی:

۱. اهمیت نماز جمعه به چه دلیل است؟
۲. حکم و کیفیت نماز جمعه چگونه است؟
۳. آیا شیعیان در طول تاریخ اقامه جمعه می کردند؟
۴. آیا در زمان غیبت امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) نماز جمعه اقامه می شد؟
۵. امام جمعه چه کسی باید باشد و از طرف چه کسی تعیین می شود؟

سؤالات فرعی:

۱. آثار نماز جمعه چیست؟
۲. برای تارک نماز جمعه چه مجازاتی در نظر گرفته شده است؟
۳. مشکلات شیعیان در زمان خلفاء اموی و عباسی برای اقامه نماز جمعه چه بوده است؟
۴. آیا رساله هایی در باب نماز جمعه تألیف شده است؟
۵. ویژگیهای شرعی امام جمعه چیست؟
۶. مأمومین چه شرایطی باید داشته باشند؟

تعریف واژگان کلیدی

کلید واژه ها:

نماز، جمعه، امام، تاریخ

تعریف واژگان کلیدی

بسیاری از اهل لغت می گویند: صلوه یعنی دعا کردن، تبریک گفتن و ستایش کردن و صلاتی که به معنای عبادت خاصی می باشد (نماز) در لغت، به معنی دعا است. و به همین دلیل دعاهایی که در ضمن نماز است به این نام نهاده شده است.^۱

^۱. محمدی، حمید، مفردات قرآن، موسسه فرهنگی دارالذکر، ۱۳۸۰، ص ۱۸۳.